नवीन शैक्षणिक धोरण 2020 चा भारताच्या उच्च शिक्षण व्यवस्थेवर होणारा परिणाम

डॉ.विवेक व्ही.नागभिडकर
वाणिज्य विभाग, एन.एच कॉलेज, ब्रम्हपुरी
ईमेल. viveknagbhidkar@gmail.com

गोषवारा :

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-2020 याचे ध्येय उच्च दर्जाचे शिक्षण देणे हे आहे जे भारताच्या अर्थव्यवस्थेच्या भरभराटीस मदत करेल. शालेय शिक्षणापासून ते उच्च शिक्षणापर्यंत, नवीन धोरणात तीन प्राथमिक उद्दिष्टे साध्य करण्याचे उद्दिष्ट ठेवण्यात येईल, उत्कृष्ट गुणवत्ता, समानता आणि प्रामाणिकपणा. देशातील शालेय आणि उच्च शिक्षण क्षेत्रातील परिवर्तनकारी सुधारणांसाठी पाया मोकळा करणे हे या नवीन धोरणाचे उद्दिष्ट आहे.सद्यस्थितीत काही विद्यापीठानी राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-2020 ची अंमलबजावणी सुरु केली आहे. या संशोधनात मुख्यतः नवीन शैक्षणिक धोरण 2020 याचा उच्च शिक्षणावरील त्याचे परिणाम यावर केंद्रित आहे. हा संशोधन पेपर नवीन शैक्षणिक धोरण 2020 च्या मुख्य पैलूंवर आणि सध्याच्या शैक्षणिक व्यवस्थेवर त्यांचा कसा परिणाम होतो यावर देखील चर्चा करतो.

कीवर्ड :- *उच्च शिक्षण, नवीन शैक्षणिक धोरण, खाजगी आणि सरकारी महाविद्यालय, उच्च शिक्षण संस्था, गव्हर्नर मंडळ.*

प्रस्तावना:

नॅशनल पॉलिसी ऑन एज्युकेशन (NPE) हे भारत सरकारचे एक धोरण आहे ज्याचा उद्देश भारतीय नागरिकांमध्ये शिक्षणाचा प्रचार आणि प्रसार करणे आहे. हे धोरण ग्रामीण आणि शहरी भारतातील प्राथमिक शाळांपासून महाविद्यालयांपर्यंत लागू करण्यात आले आहे. पहिला NPE पंतप्रधान इंदिरा गांधी यांनी 1968 मध्ये जारी केला होता, दुसरा पंतप्रधान राजीव गांधी यांनी 1986 मध्ये आणि तिसरा पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी 2020 मध्ये जारी केला होता. भारताच्या केंद्रीय मंत्रिमंडळाने राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 (NEP 2020) ला मंजुरी दिली. 29 जुलै 2020, जे भारताच्या नवीन शिक्षण व्यवस्थेचे ध्येय परिभाषित करते. या नवीन धोरणाने 1986 च्या राष्ट्रीय शिक्षण धोरणाची जागा घेतली आहे. हे धोरण ग्रामीण आणि शहरी भारतामध्ये उच्च शिक्षण, तसेच व्यावसायिक प्रशिक्षणाद्वारे मूलभूत गोष्टींसाठी एक व्यापक दृष्टिकोन प्रदान करतो. 2021 पर्यंत भारताच्या शैक्षणिक व्यवस्थेत पूर्णपणे परिवर्तन घडवून आणण्याचे या उपक्रमाचे उद्दिष्ट आहे. NEP चे भाषा धोरण हे एक व्यापक, सल्ला देणारे आणि मार्गदर्शक तत्त्वे बनवण्याचा हेतू या मध्ये समाविष्ट आहे, ज्यामध्ये सरकार, संस्था आणि शाळा हे अंमलात आणेल आणि निवडेल. NEP 2020 ने भारताच्या शैक्षणिक धोरणात अनेक बदल केले आहेत. शक्य तितक्या लवकर सार्वजनिक शैक्षणिक खर्च GDP च्या 4% वरून 6% पर्यंत वाढवण्याचे नियोजन आहे.

अभ्यासाची उद्दिष्टे :

नवीन शैक्षणिक धोरण 2020 आणि त्याचे उच्च शिक्षणावरील परिणाम तपासणे हे या अभ्यासाचे प्राथमिक उद्दिष्ट आहे. प्रस्तुत संशोधन NEP चे मुख्य घटक आणि ते सध्याच्या शैक्षणिक व्यवस्थेवर कसा परिणाम करतात याचे देखील परीक्षण करते.

संशोधन पद्धती :

हा अभ्यास वर्णनात्मक आहे. भारत सरकारच्या वेबसाइट, मासिके, जर्नल्स आणि इतर प्रकाशनांसह विविध स्त्रोतांकडून दुय्यम स्त्रोता द्वारे माहिती गोळा केली आहे. निष्कर्ष मिळविण्यासाठी माहितीचे विश्लेषण आणि परीक्षण केले गेले आहे.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-2020 ची वैशिष्ट्ये :

NPE 2020 ने उच्च शिक्षण क्षेत्रात अनेक बदल आणि नाविन्यपूर्ण प्रगती लागू केली आहे. खालील काही महत्वाची वैशिष्ट्ये आहेत:

- **हायर एज्युकेशन कमिशन ऑफ इंडिया**: नवीन शैक्षणिक धोरण NEP ने कायदेचा आणि वैद्यकीय शिक्षणाचा अपवाद वगळता उच्च शिक्षणासाठी एकच नियामक एजन्सी स्थापन करण्याचा प्रस्ताव दिला आहे.
- **अनेक प्रवेश आणि निर्गमन शक्यता:** ज्यांना अभ्यासक्रम मध्यभागी सोडायचा आहे त्यांच्याकडे अनेक प्रवेश आणि निर्गमन पर्याय असतील. क्रेडिट्स हस्तांतरित करण्यासाठी शैक्षणिक अकॅडमिक बँक ऑफ क्रेडिट्सचा वापर केला जाईल.
- **ॲप्स आणि टीव्ही चॅनेल प्रौढांच्या शिक्षणासाठी तंत्रज्ञान-आधारित पर्याय प्रदान करतील:** ॲप्स, ऑनलाइन अभ्यासक्रम/मॉड्यूल, उपग्रह-आधारित टीव्ही चॅनेल, ऑनलाइन पुस्तके, आणि आयसीटी-सुसज्ज ग्रंथालये आणि प्रौढ शिक्षण केंद्रे, इतर तंत्रज्ञानावर आधारित प्रौढ शिक्षणाच्या संधी विकसित केल्या जातील.
- **प्रादेशिक भाषा ई-कोर्स:** तंत्रज्ञानाचा वापर शैक्षणिक नियोजन, शिकवणे, शिकणे, मूल्यांकन, शिक्षक, शाळा आणि विद्यार्थी प्रशिक्षणात केला जाईल. हिंदी आणि इंग्रजी ई-कोर्सला पूरक होण्यासाठी - कन्नड, ओडिया, बंगाली आणि इतर - आठ प्रमुख भाषांपासून सुरुवात करून प्रादेशिक भाषांमध्ये ई-सामग्री दिली जाईल.
- **आंतरराष्ट्रीय विद्यापीठे भारतात कॅम्पस उघडतील:** नवीन शैक्षणिक धोरणामुळे जगातील 100 उत्तम आंतरराष्ट्रीय महाविद्यालयांना भारतात व्यवसाय करणे सोपे होईल. मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाच्या दस्तऐवजानुसार, "भारतातील इतर स्वायत्त संस्थांच्या बरोबरीने विदेशी विद्यापीठांना नियामक, प्रशासन आणि सामग्री निकषांचा आधारावर विशेष कार्य करु दिले जाईल."
- **सर्व महाविद्यालये समान प्रवेश परीक्षा घेईल:** नॅशनल टेस्टिंग एजन्सी (NTA) सर्व उच्च शिक्षण संस्थांसाठी सामायिक प्रवेश परीक्षा आयोजित करेल. परीक्षा द्यायची की नाही हा निर्णय ऐच्छिक असेल.

NEP 2020 चा भारताच्या उच्च शिक्षण व्यवस्थेवर होणारा परिणाम:

1. उच्च शिक्षण नोकरशाही व्यवस्थेचे उच्चाटन:

संशोधन आणि नवोपक्रमातील संस्थात्मक शैक्षणिक अधिकारी नियुक्ती गुणवत्तेच्या आधारावर केली जाईल. अलिकडच्या पाच वर्षांत किमान पाच प्रथम लेखक असणारे संशोधन पत्रिका प्रकाशने किंवा पेटंट नसलेल्या प्राध्यापकांचा याशिवाय सध्याच्या व्यवस्थेत संचालक, कुलगुरू इत्यादी संस्थात्मक नेतृत्व पदांसाठी विचार केला जाणार नाही.

2. **एकल-विषय महाविद्यालयांचे बहु-विषय स्वायत्त पदवी पुरस्कृत महाविद्यालयांमध्ये रूपांतर:**

एकल-विषय महाविद्यालयांचे बहु-विषय स्वायत्त महाविद्यालयांमध्ये रूपांतर होईल यामुळे पुन्हा एकदा महाविद्यालयीन भ्रष्टाचार आणि लॉबीस्ट कमी होण्यास मदत होईल. संलग्न विद्यापीठाच्या कडक नोकरशाही नियमांमुळे अनेक महाविद्यालये स्वतःचा मार्ग शोधू शकत नाहीत तसेच या सर्वांमुळे स्थानिक प्रशासनाच्या कल्पनेला तसेच उत्कृष्टतेचा आणि नावीन्यपूर्ण शोधाचा स्थानिक प्रयत्न, यात अडथळे येतात.

3. पदवीधर आणि पदव्युत्तर स्तरांवर संशोधन आणि नवोन्मेषावर लक्ष केंद्रित करणे:

विद्यार्थी आणि शिक्षक यांना सर्जनशील आणि आत्मविश्वासाने विचार करण्यास, नवीन गोष्टी प्रस्तावित करण्यास प्रोत्साहित करण्याकरिता उपक्रम राबविला जाईल.

4. व्यक्तींना अधिकाराचा दुरुपयोग करण्यापासून रोखण्यासाठी उच्च शिक्षित गव्हर्नर मंडळची (BoG) आवश्यकता आहे:

प्रत्येक स्वायत्त संस्थेमध्ये उच्च पात्र, सक्षम आणि संघटनेशी बांधिलकी असलेले गव्हर्नर मंडळ असावे ज्यांनी त्यांची क्षमता आणि कणखरता सिद्ध केली असावी.

5. **गुणवत्ता सुनिश्चित करण्यासाठी प्रशासक मंडळ जबाबदार आहे:**

संबंधित कागदपत्रांच्या सार्वजनिक प्रकटीकरणाद्वारे उच्च शिक्षण संस्था (HEI) च्या कामगिरी करीता गव्हर्नर मंडळ (BOG) जबाबदार आणि उत्तरदायी असेल. राष्ट्रीय उच्च शिक्षण नियामक प्राधिकरणाने (NHERA) गव्हर्नर मंडळला (BOG) सर्व नियामक नियमांचे पालन करावे अशी मागणी केली आहे.

6. संपूर्णपणे उच्च शिक्षण संस्था (HEI) एकाच नियामकाद्वारे नियंत्रित केले जातात:

नॅशनल हायर एज्युकेशन रेग्युलेटरी ऑथॉरिटी (NHERA), एकच उच्च शिक्षण संस्था(HEI) नियामक, हे सुनिश्चित करते की आर्थिक संभाव्यता, गव्हर्नन्स, खुले आर्थिक प्रकटन, प्राध्यापक/कर्मचारी, अभ्यासक्रम आणि शैक्षणिक गुणवत्ता या सर्वांचे प्रभावीपणे नियमन केले जाईल.

7. **शिक्षणाचे व्यापारीकरणचे निर्मूलन:**

सार्वजनिक आणि खाजगी अशा दोन्ही उच्च शिक्षण संस्था (HEI) हे लक्षात ठेवले पाहिजे की ते फायद्यासाठी नाहीत. शिक्षणा मध्ये पैशाचे बाजारीकरण रोखण्यासाठी प्रशासक मंडळच्या सदस्यांच्या देखरेखीखाली कोणत्याही संस्थात्मक वाढीमध्ये अतिरिक्त गुंतवणूक केली पाहिजे.

8. **खाजगी उच्च शिक्षण संस्था (HEI) च्या शैक्षणिक सामाजिक जबाबदाऱ्या:**

जरी खाजगी उच्च शिक्षण संस्था (HEI) स्वतःचे शिकवणी ठरवू शकतात, तरी त्यांनी किमान 20% फ्री-शिप आणि 30% शिष्यवृत्ती देणे आवश्यक आहे. हे मॉडेल त्यांना त्यांच्या सामाजिक बांधिलकी वाजवी

पद्धतीने पूर्ण करताना त्यांचा खर्च वसूल करण्यास सक्षम करते.

9. **20 टक्के फ्री-शिप आश्वासनामुळे, खाजगी विद्यापीठे सार्वजनिक विद्यापीठांना मागे टाकतील:**

20 टक्के फ्री-शिप आणि 30 टक्के शिष्यवृत्तीमुळे, बुद्धिमान आणि हुशार विद्यार्थी ज्यांची आर्थिक स्थिती, धर्म किंवा लिंग काहीही असो त्यांना खाजगी उच्च शिक्षण संस्था (HEI) मध्ये विनामूल्य शिक्षण घेण्याची संधी आहे, परिणामी हुशार आणि स्वयं-प्रेरित विद्यार्थी खाजगी संस्थांमध्ये प्रवेश घेईल.

10. **सार्वजनिक/शासकीय महाविद्यालय परिवर्तन:** दोन संभाव्य परिवर्तन प्रक्रिया आहेत:

(अ) जोडलेली सार्वजनिक/सरकारी महाविद्यालये बहुविद्याशाखीय बनू शकतात आणि वार्षिक 3,000 किंवा अधिक विद्यार्थ्यांना प्रवेश देण्याची त्यांची क्षमता वाढवू शकतात, ज्यामुळे ते स्वायत्त संस्था बनू शकतात.

(आ) मर्यादित संसाधने आणि सीमित विद्यार्थी क्षेत्र असलेली छोटी महाविद्यालये संलग्न विद्यापीठाची घटक महाविद्यालये बनतील, त्यांना उच्च दर्जाचे शिक्षण देण्यासाठी मार्गदर्शन आणि इतर प्रकारची मदत मिळेल.

11. **खाजगी महाविद्यालय परिवर्तन:**

खाजगी महाविद्यालये कालांतराने संसाधने आणि शैक्षणिक गुणवत्तेच्या बाबतीत विस्तारित होऊ शकतात, स्वायत्त पदवी-अनुदान देणारी महाविद्यालये बनण्यासाठी पूर्वनिश्चित मान्यताप्राप्त दर्जा प्राप्त करू शकतात.

नवीन शैक्षणिक धोरणातील तोटे :

- राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 मध्ये भाषा हा नकारात्मक घटक आहे कारण भारतात शिक्षक-ते-विद्यार्थी गुणोत्तर त्रासदायक आहे, ज्यामुळे शैक्षणिक संस्थांमध्ये प्रत्येक विषयासाठी मातृभाषा लागू करणे कठीण होते. पात्र शिक्षक/प्रशिक्षक शोधणे काही वेळा कठीण होऊ शकते आणि राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (NEP 2020) या मध्ये प्रामुख्याने मातृभाषेतील अभ्यास सामग्रीचा समावेश आहे, त्यामुळे अडचणी वाढल्या आहेत.
- राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 नुसार खाजगी शाळांमधील विद्यार्थ्यांना सरकारी शाळांतील विद्यार्थ्यांपेक्षा खूपच कमी वयात इंग्रजीची ओळख करून दिली जाईल. सरकारी शाळेतील विद्यार्थ्यांना त्यांच्या विविध प्रादेशिक भाषांमध्ये शैक्षणिक अभ्यासक्रम शिकवला जाईल. नवीन शैक्षणिक धोरणातील ही सर्वात मोठी त्रुटी आहे कारण यामुळे इंग्रजीमध्ये बोलण्यास अस्वस्थ असलेल्या विद्यार्थ्यांची संख्या वाढेल आणि सामाजिक फूट आणखी वाढेल.
- राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 नुसार, जे विद्यार्थी पदवी पूर्ण करू इच्छितात त्यांनी चार वर्षे अभ्यास करणे आवश्यक आहे, तसेच डिप्लोमा पदवी हि दोन वर्षांत पूर्ण केली जाऊ शकते. यामुळे विद्यार्थ्याला मध्येच अभ्यासक्रम सोडण्यास प्रोत्साहन मिळू शकते.

निष्कर्ष :

नवीन शैक्षणिक धोरणात सुधारणांच्या विस्तृत श्रेणीचा प्रस्ताव आहे आणि विद्यमान सामाजिक-आर्थिक बदल आणि भविष्यातील दृढ पकड असलेला, अग्रेषित-विचार करणारे नियोजन आहे.विद्यार्थ्यांच्या नवीन पिढीसाठी शिक्षण मूलत: वाढत्या अमुद्रीकरण आणि अर्थव्यवस्थेच्या डिजिटायझेशनशी जोडले जाणे आवश्यक

आहे, जे चालू ठेवण्यासाठी पूर्णपणे नवीन क्षमता विकसित करणे आवश्यक आहे. महामारीमुळे डिजिटायझेशन आणि ऑटोमेशनकडे कल वाढला आहे, आणि हे वर्तमानातील खूप मोठे आव्हान आहे. भारताचे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 हे सर्व उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये कठोर गुणवत्ता नियंत्रण राखून उच्च शिक्षणाची गुणवत्ता, आकर्षकता, परवडणारी क्षमता आणि पुरवठा सुधारण्यासाठी नाविन्यपूर्ण धोरणे राबवून खाजगी क्षेत्रासाठी खुले करून हे उद्दिष्ट साध्य करण्याच्या दिशेने काम करत आहे. भारतीय उच्च शिक्षण प्रणाली शिक्षक-केंद्रित ते विद्यार्थी-केंद्रित दृष्टिकोन, माहितीकडून ज्ञानाकडे, ग्रेडकडून कौशल्याकडे, परीक्षांकडून प्रयोगांकडे, शिकण्यापासून संशोधनाकडे आणि निवडीकडून योग्यतेकडे सरकत आहे.

संदर्भ :

- https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/nep/2020/MARATHI.pdf
- https://ideas.repec.org/p/vor/issues/2020-35-04.html
- https://indianexpress.com/article/opinion/columns/national-education-policy-reservation-6531546/
- https://sarkariyojana.com/new-national-education-policy-nep-2020-pdf-download-online/
- https://www.creatrixcampus.com/blog/The-National-Education-Policy-NEP-2020\
- https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/NEP_Final_English_0.pdf
- https://www.indiatoday.in/education-today/featurephilia/story/a-reality-check-on-nep-2020-major-challenges-in-implementation-1711197-2020-08-14
- https://www.sentinelassam.com/editorial/nep-2020-opportunities-challenges-510894